

ПЕРЕКЛАДИ

ISSN 1682-5268 (on-line); ISSN 1608-0599 (print)

Shidnij svit, 2025, No. 3, pp. 201–211

doi: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.03.201>

THE DHAMMACAKKAPPAVATTANA-SUTTA / TRANSLATION FROM PALI, PREAMBULAR PART AND COMMENTARIES BY M. BARKOVSKYI

Mykyta Barkovskyi

PhD student

H. S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine

4, Tryokhsviatytska St., Kyiv, 01001, Ukraine

m.barkovskyi@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6070-2985

The reader is offered a Ukrainian translation of the Dhammacakkappavattana-sutta, one of the most significant texts in the early Buddhist canon. This sutta, traditionally regarded as the first discourse delivered by the Buddha after his enlightenment, marks the foundation of his teaching.

It is difficult to overestimate the importance of this text for the study of the origins of Buddhist thought and practice. The Dhammacakkappavattana-sutta sets forth the fundamental structure of Buddhist doctrine, introducing the Four Noble Truths and the Noble Eightfold Path, which became the basis of all Buddhist traditions. Leading Buddhist scholars and commentators (both in ancient times, such as Buddhaghosa, and in modern academia) have analyzed, interpreted, and debated the textual variations and doctrinal implications of this sutta.

The publication seeks to revive and advance Ukrainian academic engagement with early Buddhist texts, an intellectual tradition disrupted during the Soviet era, by providing the first complete translation of the Dhammacakkappavattana-sutta into Ukrainian.

By re-examining this seminal Buddhist text through a modern scholarly lens, we aim to deepen its accessibility to Ukrainian readers while contributing to the global study of Buddhist philosophy, textual transmission, and historical continuity.

Keywords: Buddhism; Buddhist terminology & cosmology; Dhammacakkappavattana-sutta; Pali Text Society; Saṃyutta-Nikāya; Theravada

ДГАММАЧАККАППАВАТТАНА-СУТТА / ПЕРЕКЛАД З ПАЛІ, ВСТУПНА СТАТТЯ ТА КОМЕНТАРІ М. О. БАРКОВСЬКОГО

“Дгаммачаккаппаваттана-сутта” (Dhammacakkappavattana-sutta), назву якої часто перекладають як “Сутта обертання Колеса Дгамми”, посідає чільне місце в буддійській літературі і традиційно визнана першою промовою Будди після його пробудження. У сутті викладено вчення про Чотири шляхетні істини (*cattāri ariyasaccāni*)¹ та Шляхетний восьмишлях (*aṭṭhaṅgika-magga*), що окреслюють основну структуру буддійської філософії. Ці фундаментальні вчення про реальність страждання (*dukkha*/дуккха), його походження (*samudaya*/самудая), його припинення (*nirodha*/ніродга) та шлях до ніббани/нірвани (*magga*/магга) формували буддійські традиції протягом понад двох з половиною тисячоліть, впливаючи на чернечу дисципліну, медитативні практики та етичну філософію в різних школах.

Важко переоцінити значення цього тексту для вивчення витоків буддійської думки та практики. Провідні буддійські вчені та коментатори (як у давнину, як-от Буддгаоса (*buddhaghosa*), так і в сучасному академічному середовищі) аналізували, інтерпретували та обговорювали текстові варіації та доктринальні наслідки цієї сутти.

© 2025 M. Barkovskyi; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Текст зберігся в багатьох мовних традиціях, що свідчить про те, наскільки високо він цінувався та як широко буддійські вчення поширювалися в різних культурах та регіонах. Сутта мовою палі міститься в Сам'ютта-нікаї (*saṃyutta-nikāya* (SN 56:11)) палійського канону, першоджерелі традиції тхеравади. Фрагменти ж сутти існують і на санскриті, що представлені в школах *sarvāstivāda* (*sarvāstivāda*) і *mūlasarvāstivāda* (*mūlasarvāstivāda*). Ці версії відіграли важливу роль у порівняльних дослідженнях текстів [Anālayo 2012]. Існує декілька перекладів китайською мовою, зокрема у збірці Сам'юктагама (*saṃyuktāgama* (T99, 379)) та інших збірках агама (*āgama*), що відповідають вченням, збереженим у різних ранніх буддійських школах. Тибетський буддійський канон охоплює переклади сутти, що походять як з палійських, так і з санскритських джерел, що підкреслює важливість тексту для різних буддійських традицій [Anālayo 2012, 14].

Перша публікація “Дхаммачаккаппаваттана-сутти” (*Dhammacakkapavattana-vaggo duttiyo* (pp. 420–424)/SN² 56.II) мовою оригіналу (палі) була здійснена Товариством палійських текстів (*Pali Text Society* (далі – PTS)) наприкінці XIX століття [Feer 2022]. Засноване в 1881 році Томасом Вільямом Ріс-Девідсом у Лондоні, PTS мало на меті збереження та популяризацію палійських текстів з буддійського канону тхеравади [Pali Text Society 2024]. Це починання було особливо важливим у той час, коли європейські вчені систематично працювали з буддійськими писаннями і намагалися реконструювати ранню буддійську думку за допомогою текстового аналізу. Одним зі знакових проєктів PTS було систематичне видання палійського канону, зокрема й Сам'ютта-нікаї (1884–1904), збірки, у якій міститься “Дхаммачаккаппаваттана-сутта”. Перше наукове видання Сам'ютта-нікаї було здійснене за редакцією Леона Фіра, французького індолога, й опубліковане PTS у 1884 році [Feer 1884]. Це видання базувалося на бірманських, сингальських і тайських рукописах і містило латинізований палійський текст [Feer 1884, xi], який став фундаментальним джерелом для науковців і залишається наріжним каменем для перекладачів. Від часу своєї першої публікації видання PTS зазнало змін і перевидань, водночас воно залишається найбільш цитованою версією “Дхаммачаккаппаваттана-сутти” в академічних дослідженнях.

Окрім PTS, були й інші важливі видання “Дхаммачаккаппаваттана-сутти”, кожне з яких зробило свій внесок в академічне вивчення тексту. Тут варто згадати про Шостий буддійський собор, скликаний у Янгоні (М'янма) в 1954–1956 роках, який став значною подією, спрямованою на збереження та автентифікацію буддійського канону тхеравади. Цей собор підготував повне видання канону на палі бірманською писемністю, що відображає текстову спадщину традиції тхеравади [Clark 2015, 80]. Окрім того, за результатами цього буддійського скликання було розроблено видання “Чхаттха-сангаяна” (*chaṭṭha-saṅgāyana* “шостий собор”), що подає палійський канон латинським шрифтом. Це видання також широко використовується в академічних колах завдяки своїй доступності та дотриманню усталених текстових традицій тхеравади [Chatthasangītipīṭakam 2008].

Перший переклад цієї сутти західною мовою було знайдено серед паперів Денієла Джона Гогерлі (1792–1862) після його смерті та опубліковано в журналі “Ceylon Asiatic Society” в 1865 році [Rhys Davids, Müller 1881, 140]. Трохи згодом з'являються ґрунтовний аналіз і переклад французького індолога Леона Фіра. Французький переклад і аналіз цього основоположного тексту були опубліковані в 1870 році в “Journal Asiatique” [Feer 1870, 363]. Робота Фіра підготовлена на основі ранніх палійських манускриптів, які були доступні для вчених у Європі в середині XIX століття.

Ці рукописи були зібрані європейськими дослідниками, місіонерами та колоніальними адміністраторами, зокрема з таких регіонів, як Шрі-Ланка (тодішній Цейлон) та Бірма (сучасна М'янма), де переважала буддійська традиція тхеравади. Хоча ми не знайшли задокументованих конкретних деталей, що свідчили б про те, які саме

рукописи використовував Фір, очевидно, що він мав доступ до цих першоджерел завдяки співпраці з іншими вченими та установами, що займалися сходознавством. Робота Фіра заклала важливу основу для подальших досліджень і перекладів цього основоположного буддійського тексту. Завдяки його ретельному підходу західні дослідники дістали перше всебічне уявлення про першу проповідь Будди. Отже, праця Фіра стала значним внеском у буддологічні дослідження.

Через 11 років після французького перекладу Леона Фіра з'являється переклад сутти англійською мовою Т. В. Ріс-Девідса. Текст був опублікований у 1881 році в 11-му томі серії “Священні книги Сходу” (The Sacred Books of the East, volume XI) під назвою “Буддійські сутти” (Buddhist Suttas) за редакцією Макса Мюллера [Rhys Davids & Müller 1881, 146–155]. Цей переклад – один із перших повних англійських викладів ранніх буддійських сутт. Переклад Ріс-Девідса спирався на специфічну шрі-ланкійську (цейлонську) рукописну традицію – манускрипт на срібних пластинах, що нині зберігається в Британському музеї [Rhys Davids & Müller 1881, 139]. Його метою було подати точний і науковий виклад сутти. Серія “Священні книги Сходу”, у якій з'явився цей переклад, була надзвичайно впливовою збіркою релігійних текстів з азійських традицій. Вона зробила сутту широкодоступною як для англійських науковців, так і для широкого кола читачів. Переклад Ріс-Девідса є філологічно точним, з дотриманням синтаксису палійської мови та коментарями, зокрема, від Буддгаоси. Його виноски та порівняння з християнським богослов'ям мають на меті зробити буддійські концепції доступними для західної аудиторії. Переклад висвітлює Чотири шляхетні істини (cattāri ariyasaccāni) та Шляхетний восьмишлях (aṭṭhaṅgika magga), з історико-текстуальним аналізом варіацій рукописів. Його науковий, але водночас інтерпретаційний підхід зробив це видання ключовим джерелом для буддологічних досліджень.

Переклад дослідника англійською зробив сутту доступною для англійської наукової спільноти та широкого загалу, проте на сьогодні це не єдиний переклад англійською. Серед доступних англійських перекладів варто відзначити роботу Бгіккху Бодгі (Bhikkhu Bodhi), опубліковану у 2000 році в книзі “The Connected Discourses of the Buddha” [Internet Archive 2024]. Це повний переклад Сам'ютта-нікаї, включно з “Дгаммачаккаппаваттана-суттою”. Праці цього перекладача високо цінують через філологічну точність і докладні коментарі, що також робить його ключовим академічним джерелом. Переклад (1993) Таніссаро Бгіккху, доступний в Інтернеті [Access to Insight 2010], пропонує практичний підхід, що підходить як для науковців, так і для практиків. Сучасний переклад Бгіккху Суджато на SuttaCentral [SuttaCentral] також робить ранні буддійські вчення зрозумілими для сучасної аудиторії. Хоча версія Бгіккху Бодгі залишається найбільш академічно витриманою, інші переклади задовольняють різні потреби, забезпечуючи постійний вплив сутти на західні буддійські дослідження та практику.

Також варто відзначити не менш відомого австрійського перекладача Карла Ойгена Ноймана (1865–1915), який присвятив свою наукову кар'єру вивченню та перекладу палійських текстів. Такі публікації, як “Die Lieder der Mönche und Nonnen Gotamo Buddhō's” (1899) [Hofmann & Co. 1899], “Die Reden Gotamo Budhos, aus der Sammlung der Bruchstücke Suttanipato des Pali-Kanons” (1911) [Piper 1911] та “Der Wahrheitpfad – Dhammapadam: ein buddhistisches Denkmal” (1921) [Piper 1921], містять низку перекладів ранніх буддійських текстів. І хоча серед перекладів Ноймана ми не знайшли “Дгаммачаккаппаваттана-сутту”, можна припустити, що він знав про переклади PTS і, можливо, використовував їхні напрацювання як довідкові матеріали для власних перекладів, де були спроби перекладу і “Дгаммачаккаппаваттана-сутти”. Переклади Ноймана відіграли вирішальну роль у популяризації буддійського вчення серед європейських інтелектуалів на рубежі XX століття.

Щодо інших мов, як-от італійська, іспанська чи російська та інші, то ранні переклади “Дгаммачаккаппаваттана-сутти” XIX та початку XX століття є менш задоку-

ментованими. Поширення буддійських текстів цими мовами набрало обертів пізніше, особливо в середині XX століття, коли інтерес до буддійських студій поширився по всьому світу.

В Україні зростає науковий інтерес до буддійських студій, особливо в царині філософії, релігієзнавства та міжкультурного діалогу. Наразі ми не знайшли жодної згадки чи задокументованого перекладу “Дгаммачаккаппаваттана-сутти” українською мовою, хоча згадки про сам текст або ідеї, представлені в сутті, можемо знайти в таких працях, як “Буддизм. Філософія порожнечі” [Стрелкова 2015, 86], “Особливості адаптації буддійської медитації на Заході (друга пол. XX – поч. XXI ст.)” [Колесник 2014, 90]. “Дгаммачаккаппаваттана-сутта” викликає особливий інтерес, оскільки українські науковці дедалі частіше звертаються до світових інтелектуальних традицій, етичних рамок та практик, що базуються на усвідомленості. З огляду на розвиток українського академічного середовища та інтерес до східних філософських традицій переклад і вивчення цієї сутти можуть сприяти ширшому розумінню буддійської етики, філософії та культури. Крім того, у часи соціальних і психологічних потрясінь учення сутти про стійкість, страждання та внутрішній спокій може мати глибше значення для сучасних українських читачів і науковців.

Переклад тексту здійснено за виданням: *The Saṃyutta-nikāya of the Sutta-Piṭaka, Part V: Mahā-Vagga*, M. Léon Feer (ed.) (Pali Text Society, Briston, 2022). У самому оригіналі палійського тексту жодних графічних виділень не передбачено³, однак у перекладі напівжирним шрифтом позначено слова, що, на думку перекладача, потребують філологічного або смислового уточнення, – це авторське рішення, покликане привернути увагу читача до ключових виразів. Квадратні дужки вживаються для коментаторських вставок перекладача і мають на меті покращити розуміння змісту, не спотворюючи логіку оригіналу.

Окрему увагу слід звернути на граматичну специфіку палі, яка не завжди передається буквально в українській мові. Наприклад, фраза “*Evam me sutam*” перекладена не як “Так мною було почуто”, а як “Так я почув”, а конструкція “*Tathāgatena vutta*” – не як “Татхатаю було сказано”, а в природнішій для української мови формі: “Так сказав Татхата”.

У випадках повторення на кшталт “*kāmesu kāmesu*” застосовано принцип посилення значення через повтор: тут розуміється не просто “в об’єктах бажання”, а “в усіх видах чуттєвих бажань”, тобто підкреслюється всеосяжний характер цієї сфери досвіду. Така стилістика властива палійській мові (пор. *gāgesu gāgesu, dukkhesu dukkhesu*), і в перекладі вона відтворена через семантичну компенсацію, а не механічне дублювання. Також слід відзначити позначку “... *pe* ...”, яка в джерельному тексті є традиційним скороченням (*peyyāla*), що вказує на повтор формул, які вже зустрічались. У перекладі вона збережена лише один раз як ілюстративний приклад, а в інших місцях повтори подано повністю відповідно до академічної практики.

ДГАММАЧАККАППАВАТТАНА-VAGGO DUTIYO⁴
Обертання Колеса Дгамми – розділ другий
 [Dhammacakkapavattana-sutta
 “Сутта обертання Колеса Дгамми”]

11. (1) *Tathāgatena vutta*⁵
Так сказав Татхата

1. **evam me sutam** ekaṃ samayam Bhagavā Bārāṇasiyaṃ viharatī Isipatane Migadāye.

1. **Так я почув**⁶:

Одного разу Благословенний перебував у місті Варанасі в Ісіпатані⁷ в Оленячому гаю.

2. tatra kho Bhagavā pañcavaggiye bhikkhū āmantesi. dve me bhikkhave antā pabbajitena na sevitaḥ. katame dve.

2. Там Благословенний звернувся до групи з п'яти ченців так: “О ченці! Ці дві крайності не слід практикувати тому, хто полишив світське життя. Які дві [крайності]?”

3. yo cāyaṃ **kāmesu kāmesu**⁸ khallikānuyogo hīno gammo puthujjanīko anariyo anattasamhito. yo cāyaṃ attakilamathānuyogo dukkho anariyo anattasamhito. ete te bhikkhave ubho ante anupakamma majjhimā paṭipadā tathāgatena abhisambuddhā cakkhukaraṇī ñāṇakaraṇī upasamāya **abhiññāya** sambodhāya nibbānāya samvattati.

3. [Крайність] прив'язаності до насолод **усіх форм чуттєвих бажань** [є] низькою, вульгарною, мирською, нешляхетною, безкорисною. А також [крайність] самокатування – болісною, нешляхетною, безкорисною. О ченці, уникаючи ось цих обох крайностей, Татхагата досягнув Серединний шлях, що породжує бачення, знання, веде до спокою, **до вищого пізнання**⁹, до пробудження, до ніббани.

4. katamā ca sā bhikkhave majjhimā paṭipadā tathāgatena abhisambuddhā cakkhukaraṇī ñāṇakaraṇī upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya samvattati. ayam eva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. seyyathīdaṃ: sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo sammāvācā sammākamanto sammā-ājīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhi. yaṃ kho sā bhikkhave majjhimā paṭipadā tathāgatena abhisambuddhā cakkhu¹⁰ ñāṇakaraṇī upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya samvattati.

4. О ченці, і що ж це за Серединний шлях, досягнутий Татхагатою, що породжує бачення, знання, веде до спокою, до вищого пізнання, до пробудження, до ніббани? Безумовно, це Шляхетний восьмишлях, а саме: правильне бачення, правильна рішучість, правильне мовлення, правильна поведінка, правильний спосіб життя, правильне докладання зусиль, правильна уважність, правильне зосередження. О ченці, ось цей Серединний шлях, досягнутий Татхагатою, породжує бачення, знання, веде до спокою, до вищого пізнання, до пробудження, до ніббани.

5. idaṃ kho pana bhikkhave dukkham ariyasaccaṃ. jāti pi dukkhā jarā pi dukkhā vyādhi pi dukkhā maraṇam pi dukkham sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā pi dukkhā. appiyehi sampayogo dukkho piyehi vippayogo dukkho. yaṃ p'icchaṃ na labhati tam pi dukkham. saṃkhittena **pañc'upādānakkhandhā** pi dukkhā.

5. Окрім того, ченці, ось це шляхетна істина про страждання: і народження – страждання, і старіння – страждання, і хвороба – страждання, і смерть – страждання, а також смуток, плач, біль, скорбота і розпач – [усе це] страждання. Поєднання з неприємним – страждання, розлука з улюбленим – страждання. Та навіть не отримати щось бажане – це також страждання. Словом, **п'ять груп прив'язаності**¹¹ – страждання.

6. idaṃ kho pana bhikkhave dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ. yāyaṃ taṇhā ponobbhavikā nandī rāgasahagatā tatra tatrābhinandinī. seyyathīdaṃ: kāmataṇhā bhavataṇhā **vibhavaṭaṇhā**.

6. О ченці, далі ж – це шляхетна істина походження страждання: жага, що веде до повторного існування, що пов'язана з насолодою і хтивістю, що знаходить втіху то тут, то там. Ось що це. Жага до чуттєвих насолод, жага до існування, **жага до небуття**¹².

7. idaṃ kho pana bhikkhave dukkhanirodham ariyasaccaṃ. yo tassā yeva taṇhāya asesavirāganirodho cāgo paṭinissaggo mutti anālayo.

7. О ченці, а ось це – шляхетна істина припинення страждання, а саме: відцування, зречення, вивільнення, неприв'язаність, повна безпристрасність і припинення без залишку тієї ж самої жаги.

8. idaṃ kho pana bhikkhave dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ. ayam eva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. seyyathīdaṃ : sammādiṭṭhi ... **pe**¹³ ... sammāsamādhi.

8. О ченці, а ось це шляхетна істина про шлях, що веде до припинення страждання. Безумовно, це Шляхетний восьмишлях, а саме: правильне бачення ... **повторення** ... правильне зосередження.

9. idaṃ dukkham ariyasaccan ti me bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhum udapādi ñāṇam udapādi paññā udapādi vijjā udapādi **āloko** udapādi. taṃ kho pan' idaṃ dukkham ariyasaccam pariññeyyan ti me bhikkhave pubbe ... **pe** ... pariññātan ti me bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhum udapādi ... **pe** ... āloko udapādi.

9. У мене, ченці, щодо раніше нечуваних явищ виникли бачення, знання, мудрість, прозріння, [внутрішнє] світло¹⁴: “Це шляхетна істина про страждання”. Так само, ченці, щодо раніше нечуваних явищ у мене виникли бачення, знання, мудрість, прозріння, [внутрішнє] світло: “Цю шляхетну істину про страждання слід досягнути”. І ще, ченці, щодо раніше нечуваних явищ у мене виникли бачення, знання, мудрість, прозріння, [внутрішнє] світло: “Ця шляхетна істина про страждання була [мною] досягнута”.

10. idaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasaccan ti me bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhum udapādi ñāṇam udapādi paññā udapādi vijjā udapādi āloko udapādi. taṃ kho pan' idaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasaccam pahātabban ti me bhikkhave pubbe ... **pe** ... pahānan ti me bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhum udapādi ... **pe** ... āloko udapādi.

10. У мене, ченці, щодо раніше нечуваних явищ виникли бачення, знання, мудрість, прозріння, [внутрішнє] світло: “Це шляхетна істина про походження страждання”. Так само, ченці, щодо раніше нечуваних явищ у мене виникли бачення, знання, мудрість, прозріння, [внутрішнє] світло: “Цю шляхетну істину про походження страждання слід усунути”¹⁵. І ще, ченці, щодо раніше нечуваних явищ у мене виникли бачення, знання, мудрість, прозріння, [внутрішнє] світло: “Ця шляхетна істина про походження страждання була [мною] усунута”.

11. idaṃ dukkhanirodham ariyasaccan ti me bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhum udapādi ñāṇam udapādi paññā udapādi vijjā udapādi āloko udapādi. taṃ kho pan' idaṃ dukkhanirodham ariyasaccam sacchikātabban ti me bhikkhave pubbe ... **pe** ... sacchikatan ti me bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhum udapādi ... **pe** ... āloko udapādi.

11. У мене, ченці, щодо раніше нечуваних явищ виникли бачення, знання, мудрість, прозріння, [внутрішнє] світло: “Це шляхетна істина про припинення страждання”. Так само, ченці, щодо раніше нечуваних явищ у мене виникли бачення, знання, мудрість, прозріння, [внутрішнє] світло: “Цю шляхетну істину про припинення страждання слід безпосередньо усвідомити”. І ще, ченці, щодо раніше нечуваних явищ у мене виникли бачення, знання, мудрість, прозріння, [внутрішнє] світло: “Ця шляхетна істина про припинення страждання була [мною] усвідомлена”.

12. idaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccan ti me bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhum udapādi ñāṇam udapādi paññā udapādi vijjā udapādi āloko udapādi. taṃ kho pan' idaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccam bhāvetabban ti me bhikkhave ... **pe** ... bhāvitān ti me bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhum udapādi ñāṇam udapādi paññā udapādi vijjā udapādi āloko udapādi.

12. У мене, ченці, щодо раніше нечуваних явищ виникли бачення, знання, мудрість, прозріння, [внутрішнє] світло: “Це шляхетна істина про шлях, що веде до припинення страждання”. Так само, ченці, щодо раніше нечуваних явищ у мене виникли бачення, знання, мудрість, прозріння, [внутрішнє] світло: “Цю шляхетну істину про шлях, що веде до припинення страждання, слід розвивати”. І ще, ченці, щодо раніше нечуваних явищ у мене виникли бачення, знання, мудрість, прозріння, [внутрішнє] світло: “Ця шляхетна істина про шлях, що веде до припинення страждання, була розвинена”.

13. yāva kīvañ ca me bhikkhave imesu catusu ariyasaccesu evaṃ **tiparivaṭṭaṃ dvāda-sākāraṃ** yathābhūtaṃ ñāṇadassanaṃ na suvisuddham ahosi. n' eva tāvāham bhikkhave

sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya anuttaraṃ sammāsambodhim abhisambuddho ti paccaññāsiṃ.

13. О ченці, доки в мене щодо цих чотирьох шляхетних істин не було повністю очищеного знання та бачення реальності в такий спосіб у **трьох циклах**¹⁶ і **дванадцяти аспектах**¹⁷, я не стверджував, що досягнув найвищого досконалого пробудження в цьому світі разом із його девами¹⁸, Марами¹⁹, Брагмами²⁰, із поколінням відлюдників і брагманів, з девами й людьми.

14. yato ca kho me bhikkhave imesu catusu ariyasaccesu evaṃ tiparivaṭṭaṃ dvāda-sākāraṃ yathābhūtaṃ ñāṇadassanaṃ suvisuddham ahosi. athāham bhikkhave sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya anuttaraṃ sammāsambodhim abhisambuddho ti paccaññāsiṃ. ñāṇaṃ ca pana me dassanaṃ udapādi akuppā me cetovimutti ayam antimā jāti n' atthi dāni punabbhavo ti.

14. Однак, ченці, коли моє знання та бачення реальності щодо цих чотирьох шляхетних істин у трьох циклах і дванадцяти аспектах стали повністю очищеними, тоді я стверджував, що досягнув найвищого досконалого пробудження в цьому світі разом із його девами, Марами, Брагмами, із поколінням відлюдників і брагманів, з девами й людьми. Ба більше, у мене виникли знання та бачення, що моє вивільнення розуму [з лабетів омани] неохитне, що це останнє моє народження, що відтепер немає народження в новому існуванні”.

15. idaṃ avoca Bhagavā. attamaṇā pañcavaggiyā bhikkhū Bhagavato bhāsitaṃ abhinandun. imasmiṃ ca pana veyyākaraṇasmim bhaññaṃāne āyasmato Koṇḍaññaṃ virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkhum udapādi. yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhammaṃ ti.

15. Так сказав Благословенний. Задоволена група з п'яти ченців зраділа [тому], що було сказане Благословенним. І в той же час, коли виголошувалося пояснення, у шановного Конданні²¹ виникло бездоганне, вільне від скверни бачення Дгамми: “Все, що підлягає виникненню, підлягає припиненню”.

16. evaṃ pavattite ca pana Bhagavatā dhammacakke **bhumma devā** saddaṃ anussāvesuṃ. etaṃ Bhagavatā Bārāṇasiyaṃ Isipatane Migadāye anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ appaṭivattiyaṃ samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā Mārena vā Brahmaṇā vā kenaci vā lokasmin ti.

16. І коли Колесо Дгамми було приведене в рух Благословенним, **земні деви**²² проголосили [такі] слова: “У місті Варанасі, в Ісіпатані, в Оленячому гаю, Благословенним було приведене в рух неперевершене Колесо Дгамми, зупинити яке не здатен ані відлюдник, ані брагман, ні дева, ні Мара, ні Брагма, ані хтось інший у цьому світі”.

17. bhummaṇaṃ devānaṃ saddaṃ sutvā **Cātummahārājikā devā** saddaṃ anussāvesuṃ. etaṃ Bhagavatā Bārāṇasiyaṃ Isipatane Migadāye anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ appaṭivattiyaṃ samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā Mārena vā brahmaṇā vā kenaci vā lokasmin ti.

17. Почувши голос земних девів, **деви світу чотирьох великих царів**²³ рознесли гасло далі: “У місті Варанасі, в Ісіпатані, в Оленячому гаю, Благословенним було приведене в рух неперевершене Колесо Дгамми, зупинити яке не здатен ані відлюдник, ані брагман, ні дева, ні Мара, ні Брагма, ані хтось інший у цьому світі”.

18. Cātummahārājikānaṃ devānaṃ saddaṃ sutvā **Tāvaṭṭiṃsā devā Yāmā devā Tusitā devā Nimmānaratī devā Paranimittavasavattino devā Brahmakāyikā** devā saddaṃ anussāvesuṃ. etaṃ Bhagavatā Bārāṇasiyaṃ Isipatane Migadāye anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ appaṭivattiyaṃ samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā Mārena vā Brahmaṇā vā kenaci vā lokasmin ti.

18. Почувши голос девів світу чотирьох великих царів, деви світу **Таватімсa**²⁴, деви світу **Яма**²⁵, деви світу **Тусіта**²⁶, деви світу **Німманараті**²⁷, деви світу **Паранімітаवासватті**²⁸, деви світу **Брагмалока**²⁹ передали гасло далі: “У місті Варанасі, в Ісіпатані, в Оленячому гаю, Благословенним було приведене в рух неперевершене

Колесо Дхамми, зупинити яке не здатен ані відлюдник, ані брагман, ні дева, ні Мара, ні Браhma, ані хтось інший у цьому світі”.

19. iti ha tena khaṇena tena layena tena muhuttēna yāva brahmalokā saddo abbhugacchi. ayañ ca dasasahassī lokadhātu saṃkampi sampakampi sampavedhi. appamāṇo ca ulāro obhāso loka pāturaṃ ahoṣi atikkamma devānaṃ devānubhāvaṃ ti.

19. Тієї ж миті, у ту пору, у той час гасло досягнуло аж до обителі Брагми. Тоді цей десятитисячний космос здригнувся, сколихнувся і затрявся. Безмежне й величне сяйво, що перевершує божественну велич девів, з'явилося у світі.

20. atha kho Bhagavā udānaṃ udānesi. aññāsi vata bho Koṇḍañño aññāsi vata bho Koṇḍañño ti. iti h' idam āyasmato Koṇḍaññassa Aññāta-Koṇḍañño tv eva nāmaṃ ahoṣi ti.

20. Тоді ж Благословенний виголосив [це] натхненне звернення: “Безсумнівно, друг Конданья досягнув, безсумнівно, друг Конданья досягнув!”

Ось так Шанованого Конданья стали звати Аннято-Конданья³⁰.

¹ Тут і далі в дужках подані терміни мовою палі.

² “Дхаммачаккаппаваттана-сутта” є другою (dutiyo) главою “Сачча-сам’юти” (sacca-samyutta), 56-ї книжки “Сам’юта-нікаї” (samyutta-nikāya) – частини “Палійського канону” буддизму.

³ Однак у транслітерації Леон Фір вживав великі літери для власних назв, хоча в письмі брагмі чи в інших системах індійської писемності поділу на великі й малі літери немає.

⁴ У палійському каноні слово вагго (vaggo / санскр. *varga*) буквально означає “група”, “розділ”, “кластер” і використовується як структурна одиниця для об’єднання кількох сутт тематично або формально.

⁵ *Tathāgata* (tathāgata) – той, хто пішов шляхом істини, Просвітлений; один з епітетів Будди. *Tathāgata* – орудний відмінок однини. *Vutta* – дієприкметник минулого часу від *va-dati* (говорити, сказати). Дослівно: “Було сказано *Tathāgato*”, але ми залишаємо варіант: “Так сказав Татхагата”.

⁶ Ця фраза традиційно зустрічається на початку буддійських сутт і приписується Ананді – учню Будди, який завжди супроводжував його і запам’ятовував учення. Граматично було б правильно перекласти “Так мною було почуто”, оскільки слово *sutaṃ* – пасивний дієприкметник минулого часу від дієслова *suṇāti* (чути), але стала форма перекладу – “Так я почув”.

⁷ Сьогодні місцина Ісіпатана – це Сарнатх, передмістя Бенареса (Варанасі).

⁸ Форма *kāmesu kāmesu* – це стилістичний засіб палійської мови, що означає підсилення, універсальність чуттєвої прив’язаності.

⁹ *Abhiññā*: (*abhi-* “над, вище, понад”; “ññā” від *ñāṇa* “знання, розуміння”) – знання, що виходять за межі звичайного інтелектуального розуміння.

¹⁰ Тут значок ° стоїть замість *karaṇi*.

¹¹ *П’ять груп прив’язаності, або кхандг* (*khandha*): органи чуття та об’єкти, що сприймаються ними; відчуття, уявлення, вольові рушії, свідомість. Це ключове поняття буддійської філософії, що означає п’ять груп, до яких людина прив’язується, і через це виникає страждання.

¹² *Вібгаватанга* (*vibhava-taṇhā*) – бажання припинити існування, зникнути або повністю зруйнувати “Я”. Згідно із суттою, ані існування, ані небуття не є справжнім звільненням.

¹³ *Pe* (скорочення від *peyyāla*) – повторення, послідовність, фраза. У цьому контексті повторення з рядка № 4.

¹⁴ Слово “алока” (*āloka*) в мові палі має як буквальне (фізичне світло: денне світло, запалений вогонь), так і метафоричне значення (інтелектуальне світло, духовне світло, ясність). У буддійському контексті *āloka* – це образ подолання темряви невідання (*avijjā*). На нашу думку, переклад “внутрішнє світло” – найкращий баланс між буквальним значенням і метафоричним змістом.

¹⁵ Очевидно, розуміється усунення причин страждання, про які йдеться в цій шляхетній істині про походження страждання.

¹⁶ *Tīparivatta* (*tīparivattā*) – три стадії пізнання кожної з 4 істин.

¹⁷ *Двадасакара* (dvādas-ākāra “дванадцять аспектів”) – оскільки 4 істини × 3 стадії пізнання = 12 аспектів.

¹⁸ *Деву* (deva) – боги.

¹⁹ *Мара* (māra) – уособлення зла й бажань.

²⁰ У брагманізмі *Брагма* (brahma) – бог-творець всесвіту. Вважається, що всесвітів безмежно багато і в кожному з них свій Брагма.

²¹ *Конданья* (kondañña) був буддйським ченцем у сангзі Будди й першим, хто став арагантом (arahant “гідний”).

²² *Земні деви* (bhūmma deva) в буддизмі – тип небесних істот або богів, що живуть близько до людського, земного світу.

²³ *Деву світу чотирьох великих царів* (cātummahārājika-deva) – боги першого рівня небесного світу, охоронці світу.

²⁴ *Деву світу Таватімса* (tāvātimsa-deva) – “тридцять три боги”, що живуть у палацах і насолоджуються чуттєвими радощами під владою Сакки (Індри); ще мають людські риси.

²⁵ *Деву світу Яма* (yāma-deva) – небесні істоти, що перебувають у світі чуттєвої радості, вище за Таватімсу, але ще у сфері бажань.

²⁶ *Тусіта-деви* (tusita-deva) – небесні істоти, що мешкають у світі Тусіта (tusita-loka), одному з небес Камалоки (світу бажань). Світ Тусіта є останнім місцем, де народжується майбутній Будда перед своїм останнім народженням у світі людей.

²⁷ *Німманараті-деви* (nimmānaratī-deva) – клас девів, що населяють п’ятий із шести світів девів. Захоплюються власними творіннями, можуть створити будь-яку форму в будь-якому кольорі.

²⁸ *Параніммітаवासаватті-деви* (paranimmīta-vasavattī-deva) – клас девів, мешканців найвищого рівня чуттєвого всесвіту.

²⁹ *Брагмалока* (brahmaloka) – перший рівень світу форм, де панують спокій і *джана* (jhāna “медитація”).

³⁰ *Аннйата-Конданья* (aññāta-kondañño) – “той, хто досконало зрозумів”, став арагантом, осягнув істинну природу існування, досяг ніббани й вивільнився з нескінченного циклу втілень.

ЛІТЕРАТУРА

Колесник І. (2014), “Особливості адаптації буддйської медитації на Заході (друга пол. XX – поч. XXI ст.)”, в *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*, упоряд. Киричук О., Омельчук М. і Орлевич І., Кн. II, Інститут релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії; Логос, Львів, с. 88–97.

Стрелкова А. (2015), *Буддизм: філософія порожнечі*, Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, Київ.

Access to Insight (2010), “Setting the Wheel of Dhamma in Motion”, Tr. by Thanissaro Bhikkhu, available at: <https://www.accesstosight.org/tipitaka/sn/sn56/sn56.011.than.html> (accessed May 10, 2025).

Anālayo Bhikkhu (2012), “The Chinese Parallels to the *Dhammacakkappavattana-sutta* (1)”, *Journal of the Oxford Centre for Buddhist Studies*, Vol. 3, pp. 12–46.

Chatthasangītipīṭakam (2008), *Suttantapiṭake Saṃyuttanikāye*, Romanised from the Myanmar edition published in 1999, Ministry of Religious Affairs, Yangon.

Clark C. (2015), “The Sixth Buddhist Council: Its Purpose, Presentation, and Product”, *Journal of Burma Studies*, Vol. 19, No. 1, pp. 79–112. DOI: <https://doi.org/10.1353/jbs.2015.0007>

Feer L. (1870), “Études bouddhiques: Les quatre vérités et la prédication de Bénarès (*Dharmacakra-pravartanam*)”, *Journal Asiatique*, 6 sér., 15, pp. 345–472.

Feer M. L. (ed.) (1884), *The Saṃyutta-nikāya of the Sutta-Piṭaka*, Part I: Sagātha-Vagga, Pali Text Society, London.

Feer M. L. (ed.) (2022), *The Saṃyutta-nikāya of the Sutta-Piṭaka*, Part V: Mahā-Vagga, Pali Text Society, Bristol.

Hofmann & Co. (1899), *Die Lieder der Mönche und Nonnen Gotamo Buddho’s*, Berlin.

Internet Archive (2024), “The Connected Discourses of the Buddha: A Translation of the Saṃyutta Nikāya”, available at: <https://archive.org/details/the-connected-discourses-of-the-buddha-a-new-translation-of-the-samyutta-nikaya> (accessed May 10, 2025).

- Pali Text Society* (2024), “About the Pali Text Society”, available at: <https://palitextsociety.org/about-the-pali-text-society/> (accessed May 10, 2025).
- Piper R. (1911), *Die Reden Gotamo Budhos, aus der Sammlung der Bruchstücke Suttanipato des Pali-Kanons*, R. Piper, München.
- Piper R. (1921), *Der Wahrheitpfad – Dhammapadam: ein buddhistisches Denkmal*, R. Piper, München.
- Rhys Davids T. W. and Müller F. M. (1881), “Buddhist Suttas: Translated from the Pāli”, in *Sacred Books of the East*, Vol. 11, Clarendon Press, Oxford, pp. 139–155.
- Rhys Davids T. W. and Stede W. (1921–1925), *The Pali-English Dictionary*, Pali Text Society, London.
- SuttaCentral* (n.d.), “Dhammacakkappavattana Sutta”, available at: <https://suttacentral.net/sn56.11> (accessed May 10, 2025).

REFERENCES

- Kolesnyk I. (2014), “Osoblyvosti adaptatsii buddiiskoi medytatsii na Zakhodi (druha pol. XX – poch. XXI st.)”, in *Istoriia religii v Ukraini: Naukovyi shchorichnyk*, Compl. by Kyrychuk O., Omelchuk M. and Orlevych I., Book II, Instytut relihiieznavstva – filiiia Lvivskoho muzeiu istorii religii and Lohos, Lviv, pp. 88–97. (In Ukrainian).
- Strelkova A. (2015), *Buddyzm: filosofiiia porozhnechi*, Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”, Kyiv. (In Ukrainian).
- Access to Insight* (2010), “Setting the Wheel of Dhamma in Motion”, Tr. by Thanissaro Bhikkhu, available at: <https://www.accesstoinight.org/tipitaka/sn/sn56/sn56.011.than.html> (accessed May 10, 2025).
- Anālayo Bhikkhu (2012), “The Chinese Parallels to the *Dhammacakkappavattana-sutta* (1)”, *Journal of the Oxford Centre for Buddhist Studies*, Vol. 3, pp. 12–46.
- Chatthasangītipiṭakaṃ (2008), *Suttantapiṭake Saṃyuttanikāye*, Romanised from the Myanmar edition published in 1999, Ministry of Religious Affairs, Yangon. (In Pali).
- Clark C. (2015), “The Sixth Buddhist Council: Its Purpose, Presentation, and Product”, *Journal of Burma Studies*, Vol. 19, No. 1, pp. 79–112. DOI: <https://doi.org/10.1353/jbs.2015.0007>
- Feer L. (1870), “Études bouddhiques: Les quatre vérités et la prédication de Bénarès (*Dharmacakra-pravartanam*)”, *Journal Asiatique*, 6 sér., 15, pp. 345–472.
- Feer M. L. (ed.) (1884), *The Saṃyutta-nikāya of the Sutta-Piṭaka*, Part I: Sagātha-Vagga, Pali Text Society, London. (In Pali).
- Feer M. L. (ed.) (2022), *The Saṃyutta-nikāya of the Sutta-Piṭaka*, Part V: Mahā-Vagga, Pali Text Society, Bristol. (In Pali).
- Hofmann & Co. (1899), *Die Lieder der Mönche und Nonnen Gotamo Buddha's*, Berlin.
- Internet Archive* (2024), “The Connected Discourses of the Buddha: A Translation of the Saṃyutta Nikāya”, available at: <https://archive.org/details/the-connected-discourses-of-the-buddha-a-new-translation-of-the-samyutta-nikaya> (accessed May 10, 2025).
- Pali Text Society* (2024), “About the Pali Text Society”, available at: <https://palitextsociety.org/about-the-pali-text-society/> (accessed May 10, 2025).
- Piper R. (1911), *Die Reden Gotamo Budhos, aus der Sammlung der Bruchstücke Suttanipato des Pali-Kanons*, R. Piper, München.
- Piper R. (1921), *Der Wahrheitpfad – Dhammapadam: ein buddhistisches Denkmal*, R. Piper, München.
- Rhys Davids T. W. and Müller F. M. (1881), “Buddhist Suttas: Translated from the Pāli”, in *Sacred Books of the East*, Vol. 11, Clarendon Press, Oxford, pp. 139–155.
- Rhys Davids T. W. and Stede W. (1921–1925), *The Pali-English Dictionary*, Pali Text Society, London.
- SuttaCentral* (n.d.), “Dhammacakkappavattana Sutta”, available at: <https://suttacentral.net/sn56.11> (accessed May 10, 2025). (In Pali).

Дгаммачаккаппаваттана-сутта /

Переклад з палі, вступна стаття та коментарі М. О. Барковського

Пропонуємо читачеві український переклад “Дгаммачаккаппаваттана-сутти” – одного з найвизначніших текстів раннього буддійського канону. Ця сутта, що традиційно вважається першою промовою Будди після його просвітлення, знаменує собою фундамент його вчення.

Важко переоцінити значення цього тексту для вивчення витоків буддійської думки і практики. У тексті викладено фундаментальну структуру буддійського віровчення, представлено чотири шляхетні істини та шляхетний восьмишлях, які стали основою усіх буддійських традицій. Провідні буддійські вчені та коментатори (як у давнину, як-от Буддгагоса, так і в сучасному академічному середовищі) аналізували, інтерпретували та обговорювали текстові варіації та доктринальні імплікації цієї сутти.

Ця публікація має на меті відродити та поглибити українську академічну зацікавленість ранніми буддійськими текстами – інтелектуальну традицію, перервану за радянських часів, пропонуючи перший повний переклад “Дгаммачаккаппаваттана-сутти” українською мовою.

Переосмислюючи цей фундаментальний буддійський текст крізь сучасну наукову призму, ми прагнемо зробити його доступнішим для українського читача, водночас роблячи свій внесок у глобальне дослідження буддійської філософії, текстової передачі та історичної тяглості.

Ключові слова: буддизм; буддійська термінологія та космологія; “Дгаммачаккаппаваттана-сутта”; Сам’ютта-нікая; Товариство палійських текстів; тхеравада

*Стаття надійшла до видання 7.07.2025
Прийнято до друку після рецензування 9.09.2025
Опубліковано 7.10.2025*